

Samen in zee met VVE

Kwaliteitsverbetering
van vroegschoolse educatie
door kennis delen

Inhoudsopgave

Inleiding 1

Leeswijzer 3

Aspecten van kennisdeling 5

- 1 **Welke niveaus van kennisdeling over VVE zijn er?** 6
- 2 **Wie neemt het initiatief voor kennisdeling?** 7
- 3 **Welke vormen van kennisdeling zijn er?** 9
 - Kennisnetwerken en kennisgemeenschappen
 - Collegiale Consultatie en intervisie
- 4 **Welke inhoudelijke speerpunten zijn er rondom VVE?** 12
 - Keuze VVE-programma en visie
 - Uitvoering en kwaliteit
 - Doorgaande lijn
 - Ouders

Bijlage: Werkvormen bij kennisdeling rond VVE 26

Casusbespreking 27

Stellingenspel 28

Visiespel 30

Rechtbank 31

Placemat 32

Divergeren-abstraheren-convergeren 33

Gekleurde hoeden 34

Rollenspel 35

Literatuur 37

Inleiding

U werkt misschien al jaren met VVE. Staat u er dan wel eens bewust bij stil hoe, waarom, of wanneer u kennis met anderen deelt rond dit onderwerp? Dát het gebeurt spreekt wellicht vanzelf. Maar waarom gebeurt het zó, en kan het misschien ook anders en efficiënter? Of juist meer sprankelend en inspirerend? Misschien kan deze brochure u daarmee verder op weg helpen....

Organisaties en medewerkers in de Voor- en vroegschoolse Educatie (VVE) werken de laatste jaren hard aan verbeteren van de kwaliteit van VVE. Zowel op de werkvloer als op beleidsniveau. Dit is inmiddels al goed zichtbaar op peuterspeelzalen, kinderdagverblijven en basisscholen. Niemand opereert daarbij alleen: VVE is het werk van vele 'hoofden, harten en handen' met elkaar verenigd.

Het is goed denkbaar dat scholen en organisaties die samen met scholen betrokken zijn rondom VVE kwesties hebben die ze graag met anderen, of andere organisaties, zouden willen delen. Of het nou gaat om bestuursleden, schooldirectieleden, leerkrachten of pedagogisch medewerkers, onderbouwcoördinatoren of ib'ers; allemaal hebben ze ervaringen of vragen rond VVE waarover ze graag eens met anderen zouden willen uitwisselen. Juist door bij elkaar te rade te gaan, kennis te delen en systematisch te leren van elkaar kan een flinke kwaliteitsverbetering worden bereikt in de organisatie en in de uitvoering van VVE.

✦ **Ezra van basisschool De Hoeksteen:** 'Ik en mijn collega's hebben het er vaak over dat ons beleid om ouders te betrekken bij VVE zo enorm verbeterd is met onze aanpak. We weten nu veel beter hoe we met cultuurverschillen tussen ouders moeten omgaan en hoe we onze communicatie met allochtone ouders kunnen aanpakken. Ook zijn we in staat ze betere ondersteuning te geven bij de omgang met hun kind thuis. We zouden dat succes toch eigenlijk met anderen moeten delen....'

✦ **Koos van basisschool de Knotwilg:** 'Wij krijgen de laatste tijd steeds vaker te maken met kinderen die helemaal geen woord Nederlands spreken en zoeken met elkaar, maar ook bij andere scholen naar antwoord op de vele vragen die daarbij rijzen. We gaan binnenkort een kijkje in de keuken nemen bij de Wentelwiek: daar hebben ze veel ervaring met kinderen van asielzoekers.'

❖ **Schoolbestuurder Ilja:** ‘Wij vinden het een taak van het schoolbestuur om de doorgaande lijn met de welzijnsorganisaties samen te bewaken en samen vorm te geven aan zaken als de overdracht van voorschool naar school en de inhoudelijke afstemming met de oog op de verschillende VVE-programma’s die in de peuterspeelzalen en in de scholen worden gebruikt. We hebben met elkaar niet alleen vast overleg hierover maar plannen ook regelmatig themabijeenkomsten.’

❖ **Schooldirecteur Esmee:** ‘Hoe zorg ik voor draagvlak bij het onderbouwteam om met een VVE-programma te werken? Hoe zou dat bij de andere scholen in de gemeente gebeurd zijn? Misschien moet ik de andere directeuren eens vragen of ze hierover een uitwisselingsoverleg met elkaar willen?’

Deze brochure ‘Samen in zee met VVE’ is bedoeld als praktijkwijzer voor medewerkers op basisscholen, schoolbestuurders en VVE-betrokkenen om de basisscholen heen die elkaar wederzijds willen ondersteunen en zo het leren van en met elkaar in praktijk willen brengen.

We staan in deze brochure uitgebreid stil bij hoe kennisdelen bij VVE vorm zou kunnen krijgen. Deze brochure kan kennisdelers (beter) op weg helpen!

Leeswijzer

De brochure 'Samen in zee met VVE' geeft een beschrijving van verschillende aspecten van kennisdeling bij VVE.

We beschrijven op welke niveaus er *kennisdeling* plaatsvindt en welke *initiatoren* er zijn voor kennisdeling. Ook geven we aan welke verschillende *vormen en manieren van kennisdeling* er gebruikt kunnen worden bij VVE. Bij vier inhoudelijke speerpunten bij VVE waarover kennisdelers met elkaar van gedachten kunnen wisselen, geven we een korte beschrijving en praktijkvoorbeelden, zowel

op het niveau van de praktijk als op het bestuurs- en beleidsniveau.

Dit deel wordt afgesloten met een stappenplan voor kennisdeling.

In de bijlage van deze brochure vindt u ter inspiratie enkele voorbeelden van *werkvormen* bij kennisdeling rond VVE.

Aspecten van kennisdeling

Het doel van voor- en vroegschoolse educatie (VVE) is het verbeteren en stimuleren van de ontwikkeling en groeikansen van jonge kinderen. De kwaliteit van de uitvoering is bepalend voor de effecten die met VVE te behalen zijn. VVE-professionals vervullen zelf een actieve rol in de optimalisering van hun eigen handelen. Uitwisseling van kennis en ervaring maakt daar onderdeel van uit.

Het mes snijdt daarbij aan twee kanten. Door de uitwisseling van kennis en ervaring en door je te spiegelen aan collega's zie je sneller je eigen kwaliteiten en verbeterpunten. Het is niet eens noodzakelijk dat anderen je daarop wijzen. En wie zijn eigen kwaliteiten, vragen of problemen identificeert en er zelf als het ware 'eigenaar' over is, zal er ook eerder en actiever mee aan de slag gaan.

Ook helpt de uitwisseling met anderen om 'out of the box' te denken, nieuwe mogelijkheden te zien, geïnspireerd te worden etc. Het is dan ook niet voor niets dat collegiale uitwisseling of kennisdeling wordt gezien als krachtig instrument voor kwalitatieve verbetering. Collegiale uitwisseling

draagt bij aan het vermeerderen van gedeelde kennis en ervaring en geeft impulsen aan het komen tot nieuwe kennis.

In dit hoofdstuk komen verschillende belangrijke aspecten van kennisdeling in het algemeen, en rondom VVE in het bijzonder, aan bod.

Dit zijn:

- Niveaus van kennisdeling rond VVE;
- Initiatiefnemers van kennisdeling;
- De verschillende vormen van kennisdeling die een rol kunnen spelen bij VVE;
- De inhoudelijke thema's of speerpunten waarover kennis gedeeld wordt.

1 Welke niveaus van kennisdeling over VVE zijn er?

Kennis delen is mogelijk bij alle professionals rond VVE op de basisschool. Misschien werkt u zelf op een kleutergroep en zit u met vragen als : 'Hoe kan ik ouders betrekken bij het thema 'herfst', waar we op dit moment in de groepen mee bezig zijn?' Of u bent een schoolbestuurder die zich afvraagt: 'Hoe zorg ik dat ik voeling houdt met de scholen over de uitvoering van hun ouderbeleid rondom VVE?'

Niet alleen over de uitvoeringspraktijk van VVE wordt kennis uitgewisseld, maar ook op beleidsniveau. In deze brochure maken we hier een duidelijk en functioneel onderscheid tussen: op het ene niveau wordt er immers anders over VVE gepraat en zitten mensen met andere kwesties dan op het andere.

❖ Als schoolbestuurder of directielid kunt u veel aan kennisdelen hebben als het om VVE gaat. Bijvoorbeeld als het gaat om de verdeling of de inzet van de financiële middelen, of het verkrijgen van draagvlak voor bepaalde VVE maatregelen.

Op beleidsniveau hebben schoolbestuurders en directeuren veel aan elkaar als het gaat om invulling en vormgeving van het beleid dat zij uitzetten. De ervaringen van collega's laten zien hoe beleid in gang kan worden gezet, hoe draagvlak kan worden verkregen in de praktijk en welke actieve rol bestuurders en leidinggeven kunnen hebben bij het verbeteren van de kwaliteit van VVE.

❖ Als onderbouwleerkracht bent u verantwoordelijk voor het in praktijk toepassen van VVE. Om te zorgen dat dat zo goed mogelijk gebeurt en om de kwaliteit te bewaken, werkt u met collega's optimaal samen en zorgt dat alles in goed overleg en in afstemming met elkaar gebeurt.

Op het uitvoeringsniveau geeft uitwisseling van kennis en ervaring tussen leerkrachten, assistenten, onderbouwcoördinatoren en intern begeleiders van verschillende scholen antwoorden voor vragen waar ze in de dagelijkse praktijk tegenaan lopen. Alle basisscholen komen immers min of meer dezelfde vragen en knelpunten rond VVE tegen. Op praktijkniveau opereren vooral leerkrachten, IB-ers, onderwijsassistenten en onderbouwcoördinatoren, terwijl het op beleidsniveau vooral ambtenaren, schooldirectieleden en schoolbestuurders zullen zijn die kwesties met elkaar te bespreken hebben.

2 Wie neemt het initiatief voor kennisdeling?

Hoe komt u er toe om kennis te delen met anderen? Bent u zelf die enthousiasteling die in de voorhoede loopt, of bent u aangestoken door het vuur van anderen? Zit u in een rol waarbij u VVE aanstuurt of staat u voor de groep en bent u meer VVE-uitvoerend?

Kennis delen – of het nu gaat om ervaringen uitwisselen met een directe collega of de maandelijkse vergadering in de bovenschoolse stuurgroep VVE – komt niet vanzelf tot stand. Er moet uiteraard het gevoel zijn dat er iets te leren is, dat er een noodzaak is voor overleg, of dat er kwaliteitsverbetering mogelijk is. Zo'n gevoel van 'urgentie' kan ontstaan op de werkvloer. Omdat de professionals die werken aan de dagelijkse uitvoering van VVE tegen zaken aanlopen waarbij ze de behoefte voelen om daar met anderen over van gedachten te wisselen. Vaak zal dit ad hoc gebeuren en incidenteel. Maar soms is er juist ook behoefte aan meer gestructureerde of zelfs geïnstitutionaliseerde vormen van kennisdeling; die vragen om een actieve trekkersrol.

➔ Binnen scholen heeft overleg en kennisdeling over VVE vaak een vaste plek. Op veel scholen is er een werkgroep VVE in de aanvangsfase van het werken met VVE, zoals de keuzefase en de vroege implementatie. Zo'n werkgroep van collega's die met VVE werken, heeft vaak een eigen coördinator die aanstuurt en de

systematiek in het overleg bewaakt. Wanneer de implementatie van VVE achter de rug is, is er vaak overleg op vaste basis, met als doel de werkwijze rondom VVE te borgen en te werken aan kwaliteitsverbetering.

Het initiatief voor kennisdeling kan ook bij het schoolbestuur liggen. Een actuele aanleiding om met de eigen scholen of met andere schoolbesturen om de tafel te gaan over VVE is het komen tot resultaatafspraken met de gemeente. Met de inwerkingtreding van de wet OKE moeten gemeente en schoolbesturen verplicht tot afspraken komen over vroegschoolse educatie. Het is voor schoolbesturen van belang goed zicht te hebben op de VVE-resultaten van de eigen scholen, niet alleen om goed voorbereid het gesprek met de gemeente aan te gaan, maar evengoed in het kader van opbrengstgericht werken. Uiteindelijk gaat het bij resultaatafspraken net als bij opbrengstgericht besturen om een open dialoog over de resultaten, en over mogelijke oorzaken van tegenvallende resultaten, met het oog op het verbeteren van de kwaliteit. Schoolbesturen kunnen

hun scholen ook stimuleren van elkaar te leren, bijvoorbeeld door een zwakke school bij een excellentere school te laten meekijken.

Ook voor schoolbestuurders is het dus interessant om initiatieven te nemen voor kennisuitwisseling.

Ook de gemeente kan een actieve aansturende rol hebben. De lokale overheid heeft bij VVE zelfs een verantwoordelijkheid die door de recente wetswijziging alleen nog maar groter wordt. In veel gevallen zal het initiatief voor de hierboven genoemde resultaatafspraken bij de gemeente liggen. Ook als het gaat om kwalitatieve verbetering van VVE is de gemeente duidelijk aan zet. Alhoewel het vroegschoolse gedeelte onder de verantwoordelijkheid van schoolbesturen valt is er gemeenten toch veel aan gelegen om de basisscholen actief bij de ontwikkelingen rond VVE te betrekken. VVE-coördinatoren zijn doorgaans degenen die in opdracht van de gemeente bovenschools opereren en op gemeentelijk niveau alle activiteiten op het gebied van VVE op elkaar afstemmen. Een VVE-coördinator draagt zorg voor de samenwerking en afstemming tussen de verschillende instellingen en medewerkers. Hij/zij is verantwoordelijk voor de doorgaande lijn tussen kinderdagverblijf, peuterspeelzaal en basisschool. Als het gaat om kennisuitwisseling ligt het voor de hand dat de VVE-coördinator een voorttrekkende rol vervult en de partijen probeert te motiveren en faciliteren. De VVE-coördinator kan structurele of eenmalige uitwisseling van ervaring en kennis (bijvoorbeeld rond een VVE-thema) tus-

sen scholen, peuterspeelzalen en kinderdagverblijven initiëren.

→ Ook binnen *bestaande kennisnetwerken* kan kennisdelen over VVE aan bod komen. Denk bijvoorbeeld aan het LEA overleg (*Locaal Educatieve A*). Dit is het platform waar afspraken worden gemaakt tussen gemeente en instellingen over een breed scala aan onderwerpen op het gebied van onderwijs en jeugdbeleid. Voor- en vroegschoolse educatie is een van de onderwerpen die een plaats hebben op de LEA. Kennisuitwisseling en werken aan kwaliteitsverbetering kunnen daarbij aan de orde zijn. Zowel de gemeente als schoolbesturen maken deel uit van de LEA. Het zou een goed idee zijn als het LEA overleg als kennisnetwerk zou kunnen functioneren, waarbij bijvoorbeeld resultaatafspraken aanleiding kunnen zijn om binnen het LEA overleg op een verdiepende manier met elkaar in gesprek te raken.

3 Welke vormen van kennisdeling zijn er?

Uitwisseling van kennis en ervaring gebeurt om verschillende redenen, bijvoorbeeld om het persoonlijke functioneren te verbeteren, om elkaar op de hoogte te houden of te informeren over de stand van zaken, of om te brainstormen rondom een thema.

De ene vorm van kennis delen heeft meer diepgang dan de andere. Een kennisdelingsbijeenkomst kan eenmalig zijn of juist een structureel karakter hebben. De belangrijkste vormen van kennisdeling die een rol kunnen spelen in het kader van VVE worden hier uitgebreider besproken.

Kennisnetwerken en kennisgemeenschappen

Een *kennisnetwerk* is een groep personen van verschillende instellingen (bijv. scholen, gemeente, schoolbestuur, peuterspeelzaal) die op structurele basis doelgericht kennis en ervaringen uitwisselt, elkaar informeert over actuele ontwikkelingen, en samen leert over een specifiek onderwerp. Kennisnetwerken zijn de meest laagdrempelige vormen van collegiale uitwisseling. De uitwisseling is gericht op bespreking van de stand van zaken, overdracht van succesvolle aanpakken, kennis en denkbeelden. Kennisnetwerken komen soms bij elkaar op een van de werklocaties van de deelnemers en kunnen daardoor gecombineerd worden met werkbezoek of een ‘kijkje in de keuken’. Ieder kennisnetwerk is maatwerk. Dat wil zeggen dat de deelnemers gezamenlijk bepalen:

- hoe vaak en waar ze bij elkaar komen;

- welke vragen centraal staan in het netwerk;
- welke inhoud de bijeenkomsten hebben.

In het kader van voor- en vroegschoolse educatie kunnen er kennisnetwerken worden gevormd rond onderwerpen als ouders, samenwerking tussen instellingen, overdracht, doorgaande ontwikkelingslijnen en pedagogische visievorming. De initiator van het kennisnetwerk is meestal een bovenschoolse instelling, of een gemeentelijk VVE-coördinator – iemand met een helikopterblik.

Een *kennisgemeenschap* heeft tot doel het gezamenlijk genereren van kennis en is in die zin minder vrij dan een kennisnetwerk.

In kennisgemeenschappen delen, ontwikkelen en produceren mensen kennis rond praktijkvraagstukken met het doel de praktijk te verbeteren of te veranderen. Leden discussiëren op gelijke voet met elkaar en werken samen in het verkennen van een vraagstuk vanuit verschillende perspectieven. Daarbij worden ook bronnen van buiten betrokken. Anders dan in kennisnetwerken, heeft een kennisgemeenschap naast kennisontwikkeling (kennisuitwisseling en kennisdeling) ook kennisproductie (productie van kennis ten dienste van de handelings-

praktijk) en kennistransfer (opbrengsten van kennisgemeenschap staan ten dienste van anderen) tot doel.

Kennisgemeenschappen zijn heterogene groepen waardoor een onderwerp vanuit verschillende invalshoeken kan worden bekeken. De gemeenschappen hebben een hechte sociale structuur; de deelnemers hebben een gedeelde handelingspraktijk (bijvoorbeeld VVE) en gedeelde verwachtingen. Deelname aan een kennisgemeenschap is niet vrijblijvend: in een kennisgemeenschap gaat het om halen en brengen, en constructief bouwen op kennis en ervaringen van anderen.

Veel kennisgemeenschappen hebben tot doel de kloof tussen theorie en praktijk te dichten. Binnen het VVE veld kan een kennisgemeenschap ook goed dienen om de samenhang tussen beleid en praktijk te vergroten.

Kennisgemeenschappen in het onderwijs werken het beste wanneer er sprake is van:

- Duidelijke en geëxpliciteerde doelstellingen;
- Voorbereiding en sturing door een voorzitter van de bijeenkomsten. Dit hoeft niet noodzakelijkerwijs een leidinggevende te zijn;
- Constructief meewerken aan een collectief resultaat, dat voor de kennisgemeenschap zelf waarde heeft, maar ook voor mensen buiten de gemeenschap;
- Voldoende draagvlak op beslissingsniveau en legitimering vanuit de deelnemende organisaties
- Voldoende financiële middelen.

Collegiale consultatie en intervisie

Collegiale consultatie en intervisie zijn methoden waarmee collega's elkaar helpen om beter te worden in hun werk. Van collegiale consultatie is sprake wanneer twee collega's met elkaar een gesprek aangaan om een actuele werkvraag te bespreken. Dit kan door middel van reflectie, maar ook door probleemoplossing en gerichte advisering, door uitwisseling van denkbeelden, elkaar te onderwijzen of vaardigheden aan te leren. De gespreksrelatie is gelijkwaardig van aard en vertrouwelijk van karakter. (De Boer, 2004; Hendriksen, 2002, 2004)

Bij *intervisie* staat het persoonlijk functioneren van de deelnemers centraal. Dit gebeurt meestal in groepsverband in groepen van bijvoorbeeld 6-8 mensen. Uitgangspunt is dat de leden van de groep op vrijwillige en gelijkwaardige basis samen komen. De deelnemers behandelen problemen die zich op de werkvloer voordoen. Deelnemers zijn qua kennis- en ervaringsniveau gelijkwaardig. De uitwisseling is gericht op het optimaliseren van het eigen handelen. Een intervisiegroep heeft de meeste kans van slagen als de deelnemers dezelfde verwachtingen hebben over wat ze willen bereiken met de groep. Basisvoorwaarde is vertrouwelijkheid: wat er binnen de intervisiegroep besproken wordt, blijft onder elkaar. Intervisie heeft altijd een structureel karakter wat nodig is om de intervisie voldoende diepgang te verlenen (De Boer 2004; Hendriksen, 2002).

Collegiale consultatie of intervisie is een geschikte methodiek voor leerkrachten met vragen op uitvoeringsniveau, bijvoorbeeld vragen rond het werken met VVE-programma's of het realiseren van doorlopende ontwikkelingslijnen. Vaak is de groep collega's van de onderbouw klein en kan het een verrijking zijn om met onderbouwcollega's van andere basisscholen een intervisiegroep te vormen.

Ook voor leidinggevendenden is collegiale consultatie of intervisie een geschikte methodiek. Leidinggevendenden hebben per definitie minder directe collega's om mee te praten over hun persoonlijke dilemma's. Schoolbestuurders en schoolleiders kunnen daarom een intervisiegroep gebruiken om hun handelen te toetsen en te verbeteren.

4 Welke inhoudelijke speerpunten zijn er rondom VVE?

In dit hoofdstuk geven we van enkele inhoudelijke speerpunten rond VVE aan op welke wijze kennisdeling nuttig kan zijn en welke werkvormen daarbij gebruikt kunnen worden (in de Bijlage staat een uitgebreide beschrijving van de werkvormen).

Uit vele gesprekken en contacten met VVE-professionals blijken steeds dezelfde speerpunten rondom VVE aanleiding te geven tot het delen van kennis en ervaring (Oberon, 2010):

1. Keuze VVE-programma en pedagogische visie
2. Uitvoering en kwaliteit
3. Doorgaande lijn
4. Ouders betrekken

Speerpunt 1: Keuze VVE-programma en pedagogische visie

De manier waarop je vorm en inhoud geeft aan VVE en de keuze voor een VVE-programma, hangen sterk samen met de visie van waaruit je werkt. Op basisschool Het Mozaïek hebben ze pas geleden een visietraject doorlopen. Dat was intensief samenwerken in een tijdsbestek van enkele weken. Het onderbouwteam heeft de trajectontwikkeling ervaren als heel inspirerend en positief. Uiteindelijk is gekozen voor het VVE-

programma Startblokken/Basisontwikkeling. Dat programma paste het beste bij de kindvolgende en ontwikkelingsgerichte manier van werken op de school. Dit vraagt het nodige van de onderbouwleerkrachten, die daarbij veel meer zelfontwerpend moeten gaan werken.

In VVE draait alles om de vraag hoe je de natuurlijke ontwikkeling van kinderen in de leeftijd van 2.5 tot 6 jaar zo goed mogelijk stimuleert. Pedagogisch medewerkers of leerkrachten zijn er voor om dit zo goed en bewust mogelijk vorm te geven. Zij kunnen daarbij gebruik maken van verschillende VVE-programma's die in de loop der jaren ontwikkeld zijn. Deze zijn speciaal ontworpen voor kinderen die het risico lopen om een ontwikkelingsachterstand op te lopen. Het accent ligt daarbij op het stimuleren van de taalontwikkeling, naast de brede kindontwikkeling. Er zijn op dit moment zes landelijk erkende VVE-programma's gericht op de brede kindontwikkeling, en twee gezinsgerichte VVE-programma's gericht op de taalontwikkeling. Deze zijn opgenomen in de databank effectieve jeugdinterventies van het NJI. Deze programma's hebben veel gemeen maar verschillen van elkaar in uitgangspunten en aansluiting

bij verschillende ontwikkelingstheorieën. De keuze van het VVE-programma is daarom een fundamenteel gespreksonderwerp tussen professionals. Waar, en op welk niveau de keuze voor het VVE-programma bepaald wordt, is verschillend: soms zijn het leerkrachten samen binnen een school, of

wordt er besloten in samenspraak met voorschoolse instellingen. Soms wordt het VVE-programma top-down gekozen, bijvoorbeeld wanneer de gemeente er samen met de beleidspartners voor kiest dat alle scholen en voorscholen binnen de gemeente in het kader van de doorgaande lijn

Praktijkvoorbeelden

Praktijk	Beleid
<p>In visie-ontwikkelingstrajecten rondom VVE staan de volgende opvattingen centraal</p> <ul style="list-style-type: none"> • de ontwikkeling van kinderen • hoe leerprocessen werken • hoe de samenleving in elkaar zit • hoe je omgaat met diversiteit • hoe je kinderen moet opvoeden • wat kinderen zouden moeten kennen en kunnen • normen en waarden <p>Een goede werkvorm bij het visietraject rondom VVE is het stellingenspel. Voorbeelden van geschikte stellingen voor een stellingenspel voor visievorming rondom VVE zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • VVE kan niet zonder een goed VVE-programma • VVE is meer van hetzelfde, dus leren en ontwikkeling stimuleren, maar dan wel heel methodisch • VVE is vooral gericht op leren en minder op spel 	<p>Gemeente bepaalt met besturen en de welzijnsorganisatie de keuze voor het VVE-programma:</p> <p><i>In het kader van de doorgaande lijn tussen voor en vroegschools heeft gemeente X gekozen voor het VVE-programma Piramide. A met Piramide gaan werken. Om draagvlak te creëren voor deze beslissing bij de instellingen organiseert de gemeente een bijeenkomst waarin een stellingenspel gespeeld wordt. Hiermee wordt geprobeerd de neuzen dezelfde kant op te krijgen, terwijl tegelijkertijd bepaalde verschillen visie binnen de grenzen van het programma geaccepteerd en gehoord worden.</i></p>

moeten werken met hetzelfde VVE-programma. In dat geval wordt er in het kader van het verwerven van draagvlak aan kennisdeling rondom het gekozen VVE-programma gedaan.

De discussie rondom de keuze van het VVE-programma heeft een relatie met de discussie over visie en uitgangspunten rond VVE in het algemeen. Op alle instellingen die in de praktijk met VVE werken wordt op enig moment zo'n visietraject rond VVE doorlopen.

Andere fundamentele kwesties die bij het keuzetraject rond VVE spelen hebben te maken met de verdeling van gelden op gemeentelijk, bestuurlijk, of op schoolniveau; keuzes met betrekking tot het aanbod van VVE in verplicht aantal dagdelen aan de kinderen; het aantal handen in de groep; hoe je invulling geeft aan extra aandacht voor kinderen die dat nodig hebben; of bijvoorbeeld keuzes met betrekking tot de training van professionals in VVE (zie ook de Focus-brochure *Vroegschoolse educatie, ook iets voor ons!?*)

Speerpunt 2: Uitvoering en kwaliteit

De keuze voor een VVE-methode zet de toon voor de koers die je met elkaar wil gaan varen. Maar dat is nog maar het begin. Tijdens de invoering van het programma leven er natuurlijk talloze kwesties, maar ook als je al jaren met hetzelfde programma werkt, zijn er steeds aandachtspunten.

In de dagelijkse uitvoering van VVE op de groep is kwaliteitszorg en kwaliteitsverbetering een constant punt van aandacht. Leerkrachten uit de onderbouw zoeken elkaar op in hun dagelijkse werk rondom VVE. Ze hebben behoefte om regelmatig de stand van zaken door te spreken, of de ander om raad te vragen voor een specifiek probleem; ze hebben behoefte om te brainstormen of ervaringen te delen rondom een bepaald VVE thema; ze willen graag bijscholing; willen een casus voorleggen aan hun collega; ze willen nieuwe collega's inwijden in het werken met hun VVE-programma, of willen graag met elkaar specifieke vaardigheden oefenen. Zo zijn er talloze redenen om rondom de VVE-uitvoering de koppen bij elkaar te steken.

Monitoring is een belangrijke manier voor de schoolbestuurders en gemeentelijk beleidsmakers om van bovenaf zicht te krijgen op hoe de uitvoering in de praktijk verloopt. Onderdeel van de monitor kan structureel overleg over de monitoruitkomsten zijn met alle betrokken partijen. Eenmalig, incidenteel of systematisch kan een verdiepend onderzoek worden uitgevoerd naar het reilen en zeilen in de praktijk, bijvoorbeeld door een externe partij. De resultaten van de bestandsopnamen VVE door de Onderwijsinspectie kan een goede aanleiding zijn om kennis te delen over de uitvoeringskwaliteit, zowel binnen scholen als op beleidsniveau.

Praktijkvoorbeelden

Praktijk	Beleid
<p>Er zijn veel werkvormen geschikt om in intervisie of collegiale consultatie op uitvoeringsniveau toe te passen. De meest voor de hand liggende werkvorm is wellicht de casusbespreking bijvoorbeeld de casus van een kind waarbij de ontwikkeling stagneert.</p> <p>Thuisomstandigheden beïnvloeden ontwikkeling van het kind: <i>Belle is na de scheiding van haar ouders erg stil op school: ze is teruggetrokken, heeft weinig contacten, lijkt geen plezier te hebben in school en heeft geen zin om met andere kinderen samen te spelen. Juf A de onderwijsassistente, besluit erover te praten met juf Sandra, tijdens hun wekelijks overleg.</i></p> <p>Voor het uitwisselen van ideeën bijvoorbeeld over geschikte taal- of rekenactiviteiten rondom een bepaald thema, is de placemat een aardige werkvorm.</p> <p>Voor het nemen van beslissingen kan de rechtbank of het visiespel goed werken.</p> <p>Voorbeelden van pedagogische dilemma's die centraal kunnen staan in het visiespel zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Je ziet bij het buiten spelen dat een kind in de groep van je collega zich steeds erg</i> 	<p>Gemeenten en schoolbesturen hebben behoefte aan structureel inzicht in de kwaliteit van uitvoering. Daartoe laten ze vaak externe partijen een monitor uitvoeren. In het kader van de kwaliteitsverbetering organiseren zij soms gezamenlijke trainingen en themamiddagen.</p> <p>Kwaliteitsontwikkeling gericht stimuleren en faciliteren:</p> <p>In een grote gemeente in het zuiden van het land werken alle scholen en peuterspeelzalen met het VVE-programma Speelplezier. Om de kwaliteit van de VVE voorzieningen in de verschillende wijken te bevorderen organiseert de gemeente VVE-nascholingen. De scholingen worden gevolgd door voorschool en school binnen een wijk gezamenlijk, om de samenwerking tussen de organisaties te stimuleren. De nascholingen worden door de gemeente en de schoolbesturen gezamenlijk bekostigd.</p>

agressief gedraagt: Hoe ga je daarmee om?

- *Een kind in je groep eet heel langzaam. De ouders van het kind willen dat je het kind in de stoel laat zitten tijdens het eten totdat echt al het eten op is. Hoe ga jij daarmee om?*
- *Je helpt een kindje in je groep bij het naar de wc gaan en merkt dat het ondergoed van het kind heel vuil is. Beslist niet het vuil van 1 dag: Hoe ga je daarmee om?*

Rollenspel tenslotte, is bruikbaar om vaardigheden te oefenen

Rollenspel bij interactief voorlezen:

De leidsters van De Tamboerijn hebben naar een videofragment gekeken over interactief voorlezen, en ze hebben de interactievaardigheden van de leidster in het fragment met behulp van de checklist interactievaardigheden in kaart gebracht. Daarna hebben ze door middel van rollenspel zelf voor de groep leidsters een prentenboek interactief voorgelezen met behulp van het digitaal prentenboek en elkaars presentaties van commentaar en tips voorzien.

De gekleurde hoeden werkvorm leent zich goed voor het reflecteren op het eigen handelen, en vanuit verschillende perspectieven bekijken of het ook anders kan.

Basisschool wil naar een flexibele aanpak: Basisschool Noorderlicht wil veel flexibeler gaan werken met het VVE-programma Piramide en veel meer zelf gaan ontwerpen in de lijn van het programma. De school heeft een budget voor nascholing en professionalisering. Toch hebben bepaalde leerkrachten bezwaren tegen de voorgenomen veranderingen. De groep zet de werkvorm gekleurde hoeden in om alle perspectieven van het voorstel goed te bekijken

Speerpunt 3: Doorgaande lijn

De bewaking van de doorgaande lijn in de ontwikkelingsstimulering is het paradepaardje van VVE in Almere waar ze met clusters werken. In een cluster werken meerdere scholen met meerdere peuterspeelzalen binnen dezelfde wijk samen met hetzelfde VVE-programma. Belangrijk is bijvoorbeeld dat ze in overleg met elkaar goed de overdracht van kinderen afstemmen. Op de peuterspeelzaal adviseren de leidsters de ouders om te kiezen voor een basisschool binnen het cluster. Op een voorlichtingsavond voor ouders geven de leidsters uitgebreid uitleg over het belang daarvan.

Kenmerkend voor VVE is dat er meerdere instellingen (peuterspeelzalen, kinderdagverblijven en basisscholen) betrokken zijn bij het stimuleren van

de ontwikkeling van kinderen. Deze ontwikkeling is een doorlopend proces en de overgang van voor naar vroegschool hoort hier op aan te sluiten zonder onderbrekingen of 'gaten'. Dit is makkelijker gezegd dan gedaan: ook al vormen voor- en vroegscholen soms 'koppels', kinderen waaiëren vaak na de peuterspeelzaal of kinderdagverblijf uit naar verschillende basisscholen. Dat biedt geen makkelijke basis voor afstemming.

Voor een optimale ontwikkelingsstimulering is een soepele samenwerking nodig, waarbij professionals goed op elkaar afstemmen en weten wat iedereen doet. Zoiets lijkt soms als vanzelf te gaan, maar die vanzelfsprekendheid is er doordat er zorgvuldige afstemming is geweest waarin de inhoudelijke invulling van het VVE-programma, pedagogisch didactische uitgangspunten, regels, afspraken, gewoontes en routines, de manier waarop de overdracht verloopt, allemaal aan de

orde zijn gesteld. Voor en vroegschoolse instellingen die zo'n mate van afstemming met elkaar bereiken zijn meestal gewend om regelmatig bij elkaar in de keuken te kijken: een verdergaande vorm van collegiale uitwisseling.

Er kunnen verschillende doorgaande lijnen worden onderscheiden waarin afstemming en samenwerking nodig zijn om de gewenste kwaliteit te bereiken zoals de doorgaande lijn in het VVE-programma; doorgaande lijn in kwaliteitszorg en pedagogisch beleid; doorgaande lijn in ouderbetrokkenheid; doorgaande lijn in het volgen van de ontwikkeling van kinderen; doorgaande lijn in ondersteuning van kinderen met extra problemen (zie ook de Focus-brochure *Doorgaande lijn van voor- naar vroegschoolse educatie*).

Een speciaal punt van aandacht binnen de doorgaande lijn is de overdracht van kindgegevens.

Voor het optimaal volgen en stimuleren van de ontwikkeling van kinderen wordt de ontwikkeling van kinderen regelmatig in kaart gebracht en geregistreerd. Hiervoor zijn verschillende observatiemethoden en instrumenten te gebruiken. Veelal hangen deze instrumenten samen met het gebruik van VVE-programma's, maar soms ook niet. Ook voor de afstemming van observatie- en volgsystemen die in voor of vroegschool worden gebruikt is het zaak dat partijen met elkaar samenwerken. Ook hierin heeft de gemeente of het schoolbestuur vaak het voortouw. In de samenwerking tussen voorschoolse voorzieningen en basisschool moet worden afgesproken hoe de overdracht wordt geregeld. Naast een schriftelijke overdracht, waarvoor de meeste VVE-programma's of instellingen overdrachtsformulieren hanteren, is er soms of voor bepaalde gevallen ook sprake van een 'warme' overdracht waarbij het kind één op één besproken wordt.

Praktijkvoorbeelden

Praktijk	Beleid
<p>School en peuterspeelzaal werken in een dorpsgemeenschap nauw met elkaar samen: <i>In een klein dorp met witte achterstands-leerlingen in Friesland is maar één school. School en peuterspeelzaal zijn gevestigd in hetzelfde gebouw en werken veel samen. Zo is er regelmatig overleg en een keer per jaar</i></p>	<p>Overdracht van kinderen op gemeenteniveau geregeld: <i>In een gemeente in het midden van het Land heeft de gemeente samen met de welzijnsorganisatie en de schoolbesturen ervoor gekozen om met een kindvolgsysteem te werken en met een observatielijst voor de</i></p>

komen de onderbouwleerkrachten van de school bij de peuterspeelzaal op werkbezoek en omgekeerd. Leerkrachten en leidsters stellen bij het bezoek vragen over elkaars werkwijze. Ondanks het feit dat beide met verschillende VVE-programma's werken (de school met Schatkist en de PSZ met Puk en Ko) zijn de leidsters en leerkrachten uitstekend in staat hun pedagogisch didactische aanpak af te stemmen. School en peuterspeelzaal hebben een aantal van dezelfde routines met elkaar afgesproken zodat de herkenbaarheid en veiligheid voor de kinderen bij de overgang naar het basisonderwijs minder groot is. Ook mogen kinderen in de maanden voor ze naar de grote school gaan op vaste momenten al in de school kijken.

kinderen. De gemeente bekostigt de training in het gebruik van dit observatiesysteem. De observatiegegevens gaan mee bij de overgang van voor naar vroegschool. De overdracht bestaat uit het doorgeven van formulieren.

A onderwijsbehoeften hebben wordt het kind bij de overgang naar het basisonderwijs besproken. De peuterspeelzaal geeft daarin duidelijk aan wat zij aan het kind gezien hebben en hoe zij daar in de afgelopen periode aan gewerkt hebben.

Gemeente regisseert kennismaking tussen instellingen:

Uit een door de gemeente georganiseerd overleg tussen scholen en de welzijnsorganisatie die het peuterspeelzaalwerk aanstuurt, blijkt dat er veel vooroordelen zijn over de verschillen tussen vroegschoolse en voorschoolse aanpak. Ook bestaan er sterke vooroordelen over en weer over wat leidsters en leerkrachten. Bij het spelen van het stellingenspel blijkt echter dat de verschillen helemaal niet zo groot zijn. School en peuterspeelzaal kunnen uitstekend met elkaar door een deur.

Speerpunt 4: Ouders betrekken

Een belangrijke randvoorwaarde voor het succes van VVE is een goede verbinding en een duidelijke pedagogische lijn tussen school en thuis. Jonge kinderen hebben zo'n verbindingslijn hard nodig en zijn zelf niet in staat deze relatie te leggen. In veel VVE-programma's spelen ouders daarom een belangrijke rol. Kinderen krijgen dan bijvoorbeeld bij de start van het thema een ouderblad mee naar huis waarop informatie staat over het thema en de inrichting van de thematafel, liedjes en versjes die vaak op school worden gezegd en gezongen, spelletjes die ouders ook thuis met het kind kunnen doen, boeken die ouders aan hun kind kunnen voorlezen en de belangrijke themawoorden die ze kinderen op school gedurende de themaperiode willen aanleren.

Alle scholen, peuterspeelzalen en kinderdagverblijven vinden ouderbetrokkenheid een belangrijk kwaliteitsaspect van de VVE-uitvoering. Een goed contact en regelmatig overleg tussen ouders en instelling vormen daarbij de basis.

Om VVE en het VVE-programma goed te laten werken hebben alle betrokkenen elkaar nodig en is goede communicatie met ouders onontbeerlijk. Educatief en pedagogisch partnerschap is het begrip dat in het algemeen gebruikt wordt om de relatie tussen de ouders en school aan te duiden. Ouderbetrokkenheid is echter lang niet overal vanzelfsprekend, zeker niet bij doelgroepkinderen. Veel (voor)schoolse voorzieningen slagen er niet in om de ouders te betrekken. Doelgroepkinderen groeien vaak op in een gezinsklimaat dat nogal verschilt met het schoolklimaat. De mate en vorm van ouderbetrokkenheid wordt sterk beïnvloed door sociale klasse, opleidingsniveau van de ouders, en de etnische afkomst van de ouders. Opvoedingsondersteuning zou in veel gevallen kunnen helpen, maar wordt niet door alle ouders geaccepteerd. Het helpt professionals op de werkvloer vaak om met elkaar te spreken over pedagogische dilemma's met ouders en om manieren om ouders te betrekken met elkaar te inventariseren. Op beleidsniveau moet ouderbeleid soms van bovenaf aangestuurd worden. Bijvoorbeeld zoiets als opvoedingsondersteuning voor ouders: dat is voor een school alleen niet op te brengen om dat te organiseren, omdat het vaak maar om enkele ouders gaat. Je ziet dan vaak dat de gemeente of schoolbesturen zoiets bovenschools organiseren en aansturen.

Praktijkvoorbeelden

Praktijk	Beleid
<p>Onderbouwleerkrachten oefenen communicatievaardigheden:</p> <p><i>De onderbouwleerkrachten van basisschool De Regenboog hebben regelmatig communicatieproblemen met ouders van VVE-doelgroepkinderen. Zij vinden die ouders maar lastig. Nadat ze een expert hebben uitgenodigd die komt vertellen over communicatie met ouders, maar vooral ook de teamleden vanuit een positief perspectief naar pedagogisch partnerschap met ouders laat kijken, organiseren ze een bijeenkomst waarin ze een aantal lastige gevallen inbrengen die ze door middel van een rollenspel met elkaar gaan oefenen.</i></p>	<p>Schoolbestuur steekt haar licht op bij andere schoolbesturen:</p> <p><i>Een schoolbestuur van openbare scholen constateert grote problemen bij bijna al haar schoollocaties om ouders op een goede manier te betrekken. Zij onderhouden goede contacten met openbare schoolbesturen in nabijgelegen gemeenten en besluiten samen met de directieleden van een aantal scholen een werkbijeenkomst te beleggen waarin ze vragen kunnen voorleggen aan schooldirecties van de openbare scholen in de nabijgelegen gemeenten. Eén van de gemeenten werkt met een ouderprogramma dat bedoeld is om ouders meer bij school te binden. Dit blijkt een zeer succesvolle aanpak te zijn. Het schoolbestuur wil deze aanpak ook voor haar eigen scholen overnemen. De werkvorm divergeren/abstraheren/convergeren wordt ingezet voor transfer van de succesaanpak naar de andere gemeente.</i></p>

Stappenplan kennisdeling

Kennis delen, of het nou in de vorm van intervisie gebeurt of in kennisnetwerken, volgt altijd een aantal vaste stappen. Hier zetten we ze nog even voor u op een rijtje:

- Bepaal met welke mensen u kennis wilt delen bijvoorbeeld vanuit het principe van gelijkwaardig brengen en halen
- Breng deze mensen bij elkaar en bepaal samen op welke manier de kennisdeling zal worden vormgegeven en wat het doel of onderwerp is van de kennisdeling
- Bepaal of het gaat om een incidentele vorm van kennis delen of structureel
- Maak afspraken over inbreng en inzet
- Als het gaat om structurele vorm van kennis delen, zorg dan zeker in het begin dat de mensen die kennis delen regelmatig contact hebben.
- Kies geschikte werkvormen die bij het kennis delen kunnen worden toegepast. In de bijlage bij deze brochure vindt u er een aantal.
- Maak afspraken over te behalen resultaten als groep en zorg dat de randvoorwaarden daarvoor in orde zijn.
- Breng als kennisdelers je kennis eventueel naar buiten
- Zorg voor ondersteuning vanuit het management. Dit hoeft niet financieel te zijn, belangrijker is dat het management het initiatief zinvol acht en ondersteunt door aandacht te besteden aan de activiteiten van de groep en de kennis die daar wordt gedeeld.

Bijlage: Werkvormen voor kennisdeling rond VVE

En dan nu aan de slag! Deze bijlage met werkvormen is direct in de praktijk toepasbaar. Hier worden veel tips gegeven over bruikbare werkvormen die u bij het kennisdelen kunt toepassen. Ook worden er voorbeelden gegeven van hoe scholen en VVE-professionals kennis met elkaar hebben gedeeld en werkvormen hebben toegepast.¹ Misschien zitten er herkenbare situaties bij die ook op uw werk van toepassing zijn? Of zijn er werkvormen bij die ook voor u en uw collega's bruikbaar zijn?

Kennis en ervaring delen wordt veel leuker en sprankelender als er afwisselende en uitdagende werkvormen worden toegepast. Werkvormen kunnen verschillende talenten van mensen aanspreken, ervoor zorgen dat iedereen in de groep gehoord wordt, zaken vanuit verschillende perspectieven belichten, mensen vanuit andere kaders laten denken, verschillende meningen en visies boven tafel krijgen, mensen laten denken buiten de grenzen van allerlei beperkingen et cetera (Papas en Dirkse, 1999). Afhankelijk van het onderwerp dat er op tafel ligt kan er een keuze worden gemaakt uit een enorme hoeveelheid werkvormen. We bespreken er hier een paar die interessant kunnen zijn in het kader van VVE. Van elke werkvorm wordt kort beschreven wat het doel is, en hoe de werkvorm kan worden uitgevoerd.

Achtereenvolgens komen aan bod:

- Casusbespreking
- Stellingenspel
- Visiespel
- Rechtbank
- Placemat
- Divergeren, abstraheren, convergeren
- Gekleurde hoeden
- Rollenspel

¹ De voorbeelden zijn gedeeltelijk gebaseerd op de werkelijkheid en gedeeltelijk gefingeerd. In alle op werkelijkheid gebaseerde voorbeelden zijn namen van personen, instellingen en gemeenten gefingeerd.

1 Casusbespreking

❖ In het wekelijks werkoverleg in het onderbouwteam van De Regenboog staat steeds een casus of probleem centraal. Leerkrachten brengen cases in en er wordt gestemd over welke casus ze verder willen uitwerken. Deze week is gekozen voor de casus van Willemien. Zij is een paar dagen geleden begonnen aan het thema ‘Egel’, waar zij zich samen met haar collega’s goed op voorbereid had. Maar ze heeft meteen al bij de introductie van het thema het idee gekregen dat het helemaal niet aanslaat bij haar allochtone kleuters. Ze wil van haar collega’s in de parallelgroepen graag weten wat hun ervaringen zijn rondom het thema. Of ze eventueel andere activiteiten moet inzetten of misschien zelfs het thema egel maar helemaal moet laten vallen. Ze bedenken dat het thema misschien te weinig ‘echt’ is voor de kinderen, die vaak nog nooit een egel hebben gezien. Al snel hebben ze besloten om eens een kijkje te gaan nemen bij de egelopvang in de buurt.

❖ Net als Willemien hebt u misschien allerlei vragen rondom de dagelijkse VVE-uitvoering. Ook zal u merken dat u al heel veel oplossingen hebt bedacht voor zaken waar anderen juist mee zitten. In de waan van alledag weet je vaak niet van elkaar

waar de knelpunten zitten. Daarom is het zo belangrijk dat je regelmatig en systematisch overleg plant en daarin expliciet ruimte geeft voor het bespreken van oplossingen en het uitwisselen van kennis. De casusbespreking is daarvoor een geschikte werkvorm.

De casusbespreking kan worden gebruikt voor verbetering van het dagelijkse uitvoerende werk en voor het aanpakken van problemen, vragen en knelpunten in de praktijk (Bijker en Van der Heide, 2006). Deze werkvorm wordt toegepast bij collegiale consultatie en is daarbij gericht op werksituaties en het eigen handelen in de praktijk (zoeken naar oplossingen voor een probleem). Ook kan de casusbespreking toegepast worden in intervisie, om te onderzoeken welke persoonlijke kwaliteiten je in kan zetten in verschillende werksituaties (gericht op persoonlijke ontwikkeling).

Casusbesprekingen verlopen globaal als volgt:

1. Licht de situatie toe: Degene die een situatie aan collega's wil voorleggen (de inbrenger) vertelt de situatie en licht deze uitgebreid toe. Het doel van deze stap is het krijgen van een goed beeld van de situatie.
2. Vragenronde: Als de inbrenger klaar is met zijn toelichting mogen de deelnemers één voor één vragen stellen aan de inbrenger om de situatie te verhelderen.

3. Interpretatieronde: Iedere deelnemer aan het gesprek geeft zijn of haar interpretatie van de situatie, bijvoorbeeld door in één zin weer te geven hoe hij/zij de situatie zien.
 4. Herkenningsronde: De inbrenger geeft aan wat hij herkent in de interpretaties van de anderen. Deze stap is waardevol voor de inbrenger omdat het laat zien dat je vanuit verschillende invalshoeken naar de situatie kunt kijken en omdat zo alle aspecten die meespelen in de situatie duidelijk op een rijtje worden gezet.
 5. Wissel ervaringen uit: Vraag aan de deelnemers of zij soortgelijke situaties hebben meegemaakt en hoe zij die hebben aangepakt. Deze stap is bedoeld voor het inventariseren van ervaringen, tips en suggesties die de inbrenger kunnen helpen (beter) om te gaan met de situatie.
 6. Conclusie: Vraag de inbrenger welke tips en suggesties hij meeneemt. Na de inbrenger kunnen ook andere groepsleden aangeven welke punten ze waardevol vinden voor de eigen praktijk.
- Toepassing:** Bij verbetering van het handelen in de praktijk (speerpunt 2) bijvoorbeeld bij bespreking van de ontwikkelingsstagnatie van een kind; Bij het werken aan de doorgaande lijn (speerpunt 3) bijvoorbeeld de bespreking van een kind (casus) door verschillende betrokken instanties als school, peuterspeelzaal en jeugdzorg (zoals in een zorgadviesteam); Bij speerpunt 4 (ouders) bijvoorbeeld de casus van ouders die je graag wil betrekken maar die geen Nederlands spreken.

2 Stellingenspel

→ In een stad in het zuiden van het land werken een basisschool en een peuterspeelzaal samen in zogenaamde koppels. De leerkrachten van de basisschool en leidsters van de peuterspeelzaal volgden gezamenlijk de VVE-training van het VVE-programma. In het begin was er vaak sprake van een ‘cultuurclash’ tussen de leidsters en leerkrachten in de training. Over en weer

waren er nogal wat vooroordelen naar elkaar toe. Daarom liet de trainer van het VVE-programma aan het begin van de training de medewerkers discussiëren rondom een aantal stellingen. Al snel bleek dat leerkrachten en leidsters in hun visie op het kind en in hun ambities helemaal niet zo verschillend dachten als altijd werd aangenomen.

Het stellingenspel is een werkvorm die geschikt is om te werken aan meningsvorming en visie. De werkvorm draagt bij aan het nemen van beslissingen op basis van consensus (d.w.z. niet iedereen is het met de beslissing eens, maar kan zich er wel in vinden).

Er worden voor het spel een aantal stellingen geformuleerd aan de hand van hoe de meningen in het VVE veld verdeeld zijn over enkele fundamentele dilemma's. Bij elke stelling wordt letterlijk 'stelling' genomen. De ruimte waarin de deelnemers zitten wordt gedeeld door een (denkbeeldige) lijn. Links van de lijn gaan de tegenstanders van de stelling staan en rechts de voorstanders of omgekeerd.

Het stellingenspel wordt als volgt gespeeld (Papas en Dirkse, 1999):

1. Voorbereiding: Bedenk eerst wat de opbrengst van het spel moet zijn. Over welke aspecten, argumenten of overwegingen moeten mensen hebben nagedacht? Op welke punten moeten ze een mening hebben gevormd? Bedenk vervolgens een aantal prikkelende stellingen (zwart-wit) over het thema. De stellingen moeten discussie uitlokken. Wanneer er meer mensen het oneens zijn dan eens, dan nodigt dit uit om de stelling te herformuleren.

2. Stelling nemen: Lees een stelling voor en vraag de aanwezigen een 'standpunt' in te nemen. Zijn ze het geheel eens of oneens met de stelling of ligt het genuanceerder. Laat ieder een plaats innemen ten opzichte van de (denkbeeldige) lijn.

3. Toelichten en herformuleren: Vraag aan enkele deelnemers waarom ze hun positie zo gekozen hebben. Vraag één persoon de stelling zodanig te herformuleren dat hij/zij het er mee eens is.

4. Opnieuw positie bepalen: Herhaal stap 2 met de geherformuleerde stelling. En herhaal stap 2 tot en met 4 eventueel totdat er voldoende discussie over de stelling geweest is.

5. Gemeenschappelijke stelling formuleren: Sluit af met een gezamenlijke stellingname. Gezamenlijke stellingname is geslaagd als de groep de stelling zo heeft kunnen herformuleren dat zo veel mogelijk mensen het er mee eens zijn.

Herhaal de stappen eventueel met een geheel nieuwe stelling.

Toepassing: Bij visievormingstrajecten rondom het betrekken van ouders (speerpunt 4); bij de keuze van het VVE-programma en andere belangrijke keuzes rondom VVE die samenhangen met visie (speerpunt 1); bij het speerpunt doorgaande lijn (speerpunt 3) bij het afstemmen van visies van verschillende partijen zoals peuterspeelzaal en school.

3 Visiespel

• Op basisschool Prins Willem Alexander lopen de onderbouwleerkrachten nogal eens tegen ‘pedagogische dilemma’s’ aan. Zo merkte juf Ineke laatst op dat ze een kindje in haar klas heeft dat nogal vies ruikt en wekenlang dezelfde kleding draagt. Ze weet niet goed hoe ze daar mee om moet gaan en wil graag haar collega’s om raad vragen. Tijdens het wekelijks overleg spelen de leerkrachten het visiespel: iedereen mag een dilemma (anoniem) inbrengen en de leerkrachten gaan in groepjes discussiëren over een oplossing. Het idee is dat ze met elkaar afspraken maken over soortgelijke gevallen en kijken hoe ze soortgelijke problemen in de toekomst kunnen voorkomen of oplossen.

Het visiespel is geschikt om te werken aan werkafspraken en visievorming op basis van concrete (eigen) praktijksituaties en dilemma’s.

De basis voor deze werkvorm is veel voorkomende praktijksituaties waarin veel professionals zich handelingsverlegen zouden voelen. Er is sprake van keuze mogelijkheden, dilemma’s etc. waarbij het niet eenduidig is wat de handelwijze zou moeten zijn (Papas en Dirkse, 1999).

Het visiespel is als volgt opgebouwd:

1. Inventariseren praktijksituaties: Bepaal over welke situaties het tijdens het spel moet gaan.

Dit kan in de voorbereiding of tijdens de bijeenkomst. Bijvoorbeeld door iedere deelnemer één of meerdere situaties, waar je in de dagelijkse praktijk tegenaan loopt, op afzonderlijke kaarten te laten schrijven.

2. Situaties bespreken: Iedere situatie wordt afzonderlijk besproken:

- welke oplossingen zijn er voor het probleem/de situatie?
- zijn er afspraken te maken om dergelijke problemen/situaties in de toekomst te voorkomen?
- in één zin aangeven wat de reden is van de afspraak, wat het doel is en wat de meerwaarde voor het kind is?

3. Achterliggende ideeën: Bespreek tot welke oplossingen de deelnemers zijn gekomen waarom men tot deze oplossing gekomen is.

Hierbij spelen vragen als:

- Wat willen we met deze afspraak bereiken? Wat is het hoger gelegen doel?
- Welke (gemeenschappelijke) uitgangspunten, normen en waarden, mens- en maatschappijvisie liggen er aan de oplossingen/afspraken ten grondslag.
- Hoe verliep de discussie in de groep? Wat is het belang van dialoog bij visievorming?

Toepassing: Bij de uitvoering van VVE op de werkvloer (speerpunt 2); of bij praktijkkwesities rondom de doorgaande lijn (speerpunt 3) of ouders (speerpunt 4).

4 Rechtbank

➤ Een schoolbestuur wil graag in overleg met de schooldirecteuren en onderbouwcoördinatoren kiezen voor een VVE-programma dat door alle basisscholen binnen het bestuur gebruikt gaat worden. De hamvraag is of er gekozen moet worden voor een gestructureerd VVE-programma zoals Piramide of KoTotaal of voor een kindvolgend VVE-programma zoals Kaleidoscoop of Basisontwikkeling. Voor beide soorten programma's zijn er voor- en tegenargumenten. Daarom wordt bij het eerstvolgende overleg de rechtbankwerkvorm ingezet. Er worden vooraf drie groepen gevormd: voorstanders van een gestructureerde aanpak, voorstanders van een kindvolgende aanpak en 'rechters'. Beide groepen voorstanders krijgen ruim de tijd om zich in te lezen en te verdiepen in de voordelen van de aanpak die ze moeten verdedigen. Tijdens de 'zitting' volgen de deelnemers een strikte procedure en krijgen ze een vaste spreektijd en twee rondes om over en weer op elkaars argumenten te reageren. De rechters beslissen uiteindelijk door wiens argumenten ze het sterkst overtuigd werden.

Deze werkvorm is geschikt wanneer er op basis van (gezamenlijke) kennis beslissingen moeten worden genomen. Hierbij worden voor- en tegenargumenten verzameld en gewogen. Het thema of plan dat ten grondslag ligt aan de rechtbank moet zowel voordelen als nadelen kennen.

De werkvorm is als volgt opgebouwd (Bijkerk en Van der Heide, 2006):

1. Groepsindeling: De aanwezigen worden ingedeeld in drie groepen:
 - Voorstanders: hebben tot opdracht het voorgenomen plan te verdedigen met argumenten vanuit verschillende invalshoeken.
 - Tegenstanders: hebben tot opdracht een pleidooi tegen het voorgenomen plan te maken op basis van argumenten vanuit verschillende invalshoeken.
 - Rechters: hebben tot opdracht criteria te formuleren op basis waarvan ze de argumenten kunnen beoordelen en een procedure te vinden voor het leiden van de zitting.

Door de groepen vooraf in te delen kun je mensen bewust door een bepaalde bril laten kijken.
2. Thema of plan introduceren: Introduceer het thema of plan door er in grote lijnen over te vertellen, eventueel aangevuld met documentatie of andere materialen. Het is belangrijk eerst de groepen in te delen en de taak uit te leggen zodat deelnemers al vanuit een specifieke

- invalshoek naar de introductie kunnen luisteren.
3. **Zitting:** De drie groepen bereiden een eerste zitting van de rechtbank voor. Maak afspraken over hoeveel tijd daarvoor beschikbaar is. Dit kan dus eventueel ook gebeuren in een periode tussen twee bijeenkomsten van de groep. Vervolgens volgt een rechtbankzitting waarbij voorstanders en tegenstanders hun pleidooi kunnen houden. De rechters zijn verantwoordelijk voor opening, procedure en afsluiting.

4. **Uitspraak:** De rechters krijgen tijd voor beraad en komen tot een uitspraak. Zij moeten hun oordeel toelichten en beargumenteren.

Toepassing: Bij alle speerpunten rondom VVE waar beslissingen op het spel staan, vooral ook op beleidsniveau zoals bij een schoolbestuur dat moet beslissen of van bovenaf de keuze van het VVE-programma wordt bepaald of dat scholen zelf die keuze moeten maken.

5 Placemat

❖ Op basisschool De Bijenkorf hebben de onderbouwteamleden een themabijeenkomst over sociaal emotionele ontwikkeling. De leerkrachten zitten rond een grote flap waar in het midden staat: ‘zelfvertrouwen van het kind’. Daaromheen liggen vier velden: ‘structuur bieden’, ‘autonomie stimuleren’, ‘informatie geven’ en ‘emotionele ondersteuning bieden’. Ze krijgen de opdracht om in de velden te schrijven wat ze concreet doen in een van de vier of alle vier de velden. De meeste leerkrachten hebben veel opgeschreven bij ‘emotionele ondersteuning bieden’ en bij ‘structuur bieden’, maar weinig op het veld ‘autonomie stimuleren’. Kennelijk blijft dat aspect onderbelicht. Ze praten met

elkaar vervolgens over hoe, en op welke manier ze meer aandacht kunnen besteden aan ‘autonomie geven’.

Deze werkvorm is geschikt wanneer je met de deelnemers wil onderzoeken wat er gemeenschappelijk zit in meningen en/of het handelen van collega's. Deze werkvorm is vooral bedoeld om te inventariseren en niet om besluiten te nemen (Bijker en Van der Heide, 2006).

De werkvorm wordt als volgt uitgevoerd:

1. **Vorbereiding:** Deze werkvorm is het best uit te voeren in groepjes van 4 personen. Voor iedere groep is een groot stuk papier, de ‘placemat’, nodig dat het grootse gedeelte van de tafel bedekt (bijvoorbeeld een flap of papieren tafelkleed).

Uitgangspunt voor de placemat is een thema, situatie of vraag.

2. Individuele ronde: Ieder zit aan zijn kant van de tafel en schrijft op het dichtstbijzijnde gedeelte van de placemat wat er bij hem/haar opkomt ten aanzien van het thema. Dit kunnen associaties zijn, oplossingen, werkwijzen etc.
3. Presentatie ronde: De deelnemers informeren elkaar over hetgeen zij op de placemat geschreven hebben.
4. Gemeenschappelijke ronde: In het midden van de placemat worden alle zaken geschreven die op de vier kanten als min of meer gemeenschappelijk staan. Hierdoor wordt duidelijk

waar allemaal overeenstemming over is, wat er aan gemeenschappelijks leeft aan werkwijzen etc.

Wanneer er aan meerdere tafels aan eenzelfde placemat wordt gewerkt kan de gemeenschappelijke ronde nog een keer worden herhaald om te kijken wat er gemeenschappelijk is aan de 'kernen' van de afzonderlijke placemats.

Toepassing: bij alle speerpunten rondom VVE waarbij gebrainstormd moet worden en oplossingen moeten worden bedacht, bijvoorbeeld manieren om ouders te betrekken (speerpunt 4), maar ook bijvoorbeeld brainstormen over goede en betekenisvolle VVE-activiteiten voor de groep.

6 Divergeren/abstraheren/convergeren

Deze werkvorm is geschikt om op basis van succeservaringen te komen tot transfer naar andere situaties.

De essentie van deze werkvorm is dat deelnemers willen leren van een succeservaring en deze als model willen gebruiken voor andere niet meteen vergelijkbare situaties. Deze vorm van transfer loopt via 3 stappen.

1. Divergeren: In zo breed mogelijke zin (divergeren = verspreiden) analyseren wat er allemaal heeft bijgedragen aan het succes. Wat zien de aanwezigen als de oorzaken en factoren die gezamenlijk tot het succes geleid hebben. Pro-

beer daarbij zo breed mogelijk te inventariseren; zowel interne als externe factoren, zowel primaire als secundaire factoren. Laat daarbij de transfersituatie(s) nog volledig buiten beschouwing want dat beperkt de creativiteit in het zoeken naar oorzaken.

2. Abstraheren: Door het divergeren wordt duidelijk welke oorzaak-gevolg-relaties er in deze ene specifieke situatie te leggen zijn. In de volgende stap wordt gekeken of op basis van de oorzaakgevolg relaties in deze ene situatie algemeen geldende regels of principes kunnen worden benoemd. Zo kan je bijvoorbeeld op

- basis van de manier waarop men in de successituatie draagvlak heeft gecreëerd algemene regels afleiden voor het creëren van draagvlak.
3. Convergeren: Vervolgens wordt een nieuwe situatie ingebracht en gaan de deelnemers de algemene principes (oorzaak-gevolg-relaties) toepassen op deze nieuwe situatie. Alles wat deelnemers op basis van de succeservaring geleerd hebben proberen ze te gebruiken in de

plannen voor deze nieuwe situatie (convergeren = bundelen).

Toepassing: Bij alle speerpunten van VVE waarbij een succesaanpak centraal kan staan die men graag in de eigen situatie wil gaan toepassen zoals een succesvolle keuze en manier van werken met een VVE-programma (speerpunt 1) of een succesvolle ouderaanpak (speerpunt 4).

7 Gekleurde hoeden

... De klimroos is een brede school waarin de basisschool nauw samenwerkt met de kinderopvang en de peuterspeelzaal die ze in huis hebben. Ze werken al enige tijd met een VVE-programma, maar de samenwerking op zich is nog nooit geëvalueerd. Op een gezamenlijke studiemiddag worden 'gekleurde hoeden' gebruikt om de samenwerking te evalueren. Hierdoor komen niet alleen de sterke en minder sterke samenwerkings-elementen naar voren maar ook hoe ieder zich voelt bij de samenwerking.

Deze werkvorm is geschikt om mensen uit hun min of meer vastgeroeste denkkader te halen en vanuit verschillende perspectieven (out-of-the-box) naar eenzelfde situatie, of thema te laten kijken. Wanneer mensen eenmaal een bepaald idee van

iets gevormd hebben (meestal vanuit één perspectief) is het moeilijk om hier nog verandering in te brengen of dit te nuanceren. Deze werkvorm (geïnspireerd op de zes denk'hoeden' van leerpsycholoog Edward de Bono) dwingt mensen om vanuit andere perspectieven naar dezelfde situatie te kijken; door letterlijk een andere bril, of andere pet op te zetten.

De werkvorm wordt als volgt toegepast: De verschillende perspectieven worden aangeduid met vragen van verschillende kleuren. De kleurenvragen kunnen worden gebruikt voor terugkijken en reflectie (bij voorbeeld bij evaluatievragen), of juist of voor vooruitkijken en planning (bij innovatievragen) worden ingezet. De essentie is dat iedereen gevraagd wordt de vraag of het onderwerp of thema, vanuit alle kleuren te benaderen.

- Wit** = benodigde en beschikbare informatie, feiten en cijfers.
Zijn alle feiten bekend op basis waarvan je een mening kunt vormen of zijn er nog vragen?
- Geel** = voordelen, waarden en positieve aspecten.
Welke positieve elementen zie je?
- Zwart** = waakzaamheid, problemen, risico's en zwakheden.
Welke problemen en knelpunten zie je?
Wat ervaar je als negatief?
- Groen** = alternatieven en creatieve ideeën.
Hoe voorkom je mogelijke knelpunten?
- Rood** = intuïtie, emoties, ingevingen en gevoels-oordelen.
Hoe voel je jezelf erbij? Loop je er warm voor of laat het je koud?
- Blauw** = controle over het denken, focus en samenvatting
Welke conclusies kun je trekken? Welke koers wil je gaan varen?
- Toepassing:** Als het nodig is te denken over bijstellingen in de koers, vernieuwingsimpulsen etc, zoals bij beleidsveranderingen op het terrein van kwaliteit, het flexibel omgaan met het VVE-programma (speerpunt 2), veranderingen in het ouderbeleid (speerpunt 4) of in het beleid rondom de door-gaande lijn (speerpunt 3)

8 Rollenspel

➤ Op de Montessorischool hebben de leerkrachten net een workshop 'gesprekken met kleuters' gevolgd waarin ze van alles hebben geleerd over interactievaardigheden van leerkrachten. Ze merken dat ze het toch nog steeds lastig vinden om de vaardigheden ook echt toe te passen, en vragen zich af of ze het ook goed doen. Bovendien zijn er net twee nieuwe stagiaires die ze ook willen betrekken bij de professionalisering. In overleg met elkaar besluiten ze een woensdagmiddag te plannen

waarin ze met elkaar een rollenspel spelen in drietallen: de een speelt het kind en de ander de juf. De derde is observator en kijkt met de checklist interactievaardigheden in de hand of de vaardigheden in het rollenspel goed worden toegepast.

Deze werkvorm is geschikt als deelnemers of collega's onderling in een min of meer veilige situatie, willen oefenen met (nieuwe) vaardigheden en competenties.

Voor het leren van nieuw gedrag, bijvoorbeeld bepaalde gesprekstechnieken, worden in trainingen en andere bijeenkomsten situaties, eventueel met acteurs, (na)gespeeld. De groep kijkt toe en geeft feedback op wat er goed gaat en wat eventuele alternatieven zijn. De leerwinst overstijgt daarmee het individuele niveau van degene die de vaardigheid in zijn eentje oefent (Bijker en Van der Heide, 2006).

Het rollenspel wordt als volgt gespeeld:

1. Spelsituatie: Neem een casus die als uitgangspunt dient voor het rollenspel. Welke vaardigheid gaat geoefend worden in welke situatie en met welke personen (rollen). Benoem de aandachtspunten voor de verschillende 'rollen' (bijvoorbeeld lastig gedrag).
2. Spelen: Speel de situatie uit. Maak tussentijds time-outs om te benoemen wat er goed gaat, om elkaar tips te geven etc. Schrijf de belangrijkste

punten op een flap zodat ze niet verloren gaan.

3. Wissel rollen: Men kan op verschillende manieren de oefensituatie uitbreiden, bijvoorbeeld door op een gegeven moment de rollen om te draaien. Wanneer de oefensituatie een gesprek met een ouder is dan kan men het spel nogmaals spelen, maar degene die in het eerste spel 'ouder' was krijgt nu de rol van 'leerkracht' en omgekeerd. Ook kan men er voor kiezen om de 'ouder' dezelfde rol te laten spelen, maar met een andere 'leerkracht' er tegenover.
4. Nabespreken: Bespreek wat men van deze oefening heeft geleerd, zowel actief (als rollenspeler) als passief (als observator).

Toepassing: Bij het oefenen van lastige en complexe praktijksituaties zoals interactie met kinderen (speerpunt 2) of gesprekken met ouders (speerpunt 4)

Literatuur

Bijkerk, L. en W. van der Heide, (2006). *Werkvormkaarten 'Het gaat steeds beter!' Activerende werkvormen voor de opleidingspraktijk*. Bohn Stafleu van Loghum

Boer, B. de, (2004). *Intervisie: toolkit*. Amersfoort: CPS.

Hendriksen, J., (2002). *Werkboek Intervisie*. Soest: Nelissen

Hendriksen, J. (2004). *Collegiale consultatie en coaching. Een model voor het coachingsgesprek*. Soest: Nelissen

Oberon (2010). *Verslag regiobijeenkomsten Focus op vroegschoolse educatie*. Utrecht: Interne publicatie

Papas, A en S. Dirkse (1999). *Kennisactiverende werkvormen: The Learning Toolkit*. Den Haag: Elsevier.

Deze brochure maakt onderdeel uit van het ondersteuningstraject bij de Agenda 'Focus op vroegschoolse educatie'

Projectorganisatie

De ondersteuning van schoolbesturen en scholen bij de Agenda 'Focus op vroegschoolse educatie' wordt uitgevoerd door het onderzoeks- en adviesbureau Oberon te Utrecht. De coördinatie is in handen van een projectgroep met als leden:

- Wendy de Geus, Oberon, projectleider
- Ron Davids, Bond KBO, lid projectgroep namens de gezamenlijke onderwijsorganisaties
- Jo Kloprogge, zelfstandig adviseur en lid van de projectgroep

Informatie

Voor meer informatie kunt u een bericht sturen naar info@focusvroegschool.nl.